

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی

فلسفه احکام جزایی از دیدگاه علامه طباطبائی (ره) و شاه ولی الله دهلوی

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

سعید عباس زاده مهنه

استاد راهنما:

جناب دکتر حسین نمازی فر

بهمن ۱۳۹۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی
گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

فلسفه احکام جزایی از دیدگاه علامه طباطبائی (ره) و شاه ولی الله دهلوی

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

سعید عباس زاده مهینه

استاد راهنما:

جناب دکتر حسین نمازی فر

استاد مشاور:

جناب دکتر اسدالله لطفی

بهمن ۱۳۹۵

تقدیم به....

ساحت مقدس امام عصر (عج)

که انشاءالله با ظهورشان، عدل الهی تحقق پیدا می کند.

شهادی مدافع حرم...

که با رشادت و شجاعت خود بار دیگر معنا و مفهوم شهادت در راه خداوند و دفاع از مظلوم، را به جهانیان، شناساندند.

علامه طباطبائی (ره)....

که حقیقتاً مجموعه ای از معارف و فرهنگ اسلام بود و از جمله نوادر مفسرانی بود که غواصانه وارد دریای قرآن شد، ماهرانه گوهر شناسی کرد و قادرانه گوهرها را عرضه کرد.

پدر و مادر عزیزم.....

که با وجود سختی و مشکلات فراوان، همواره مشوق و پشتیبانم بودند، اگرچه این قدردانی به قدر گوشه‌هایی از زحمات آنها نخواهد بود.

تقدیر و تشکر:

تقدیر و تشکر از استادان فرزانه که زحمتهای فراوانی را در طی این دوره کشیدند به خصوص جناب آقای دکتر حسین نمازی فر و جناب آقای دکتر اسدالله لطفی، که با راهنمای‌های ارزشمند و بی دریغشان، این جانب را در طی دوره کارشناسی ارشد مورد لطف قرار داده و از چشمه جوشان دانش خود، مرا بهره‌مند نمودند.

همچنین از داور محترم، جناب آقای دکتر مهدی نوریان که زحمت مطالعه و ارزیابی این پایان‌نامه را قبول نمودند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

فرم پ ۱-۲ : فرم تأییدیهی هیأت داوران جلسهی دفاع از پایان نامه / رساله

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم تأییدیهی هیأت داوران جلسهی دفاع از پایان نامه / رساله (فرم شماره ۳۰)

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری آقای سعید عباس زاده مهنه دانشجوی رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی تحت عنوان : فلسفه احکام جزایی از دیدگاه علامه طباطبایی و شاه ولی اله دهلوی در تاریخ ۱۳/۱۱/۹۵ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان نامه / رساله با نمره به عدد ..... و به حروف ..... با درجه ..... مورد تأیید هیئت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبهی دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر حسین نمازی فر	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	دکتر اسداله لطفی	دانشیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	
۳	داور اول	دکتر مهدی نوریان	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	
۴	داور دوم				
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر محمد مولوی	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	

* در صورت وجود استاد راهنمای دوم برای پایان نامه / رساله، یک ردیف با عنوان استاد راهنمای دوم، ذیل ردیف استاد راهنما اضافه شود.

تذکر: این برگه پس از تکمیل توسط هیأت داوران، در پایان نامه / رساله درج می گردد.

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب سعید عباسزاده مهنه دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۰۳ از پایان نامه‌ی خود تحت عنوان «فلسفه احکام جزایی از دیدگاه علامه طباطبائی (ره) و شاه ولی الله دهلوی با کسب درجه‌ی بسیار خوب دفاع کرده‌ام، شرعا و قانونا متعهد می‌شوم:

۱. مطالب مندرج در این پایان نامه، حاصل تحقیق و مطالعه اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و غیره استفاده کرده‌ام، با رعایت کامل امانت، مطابق مقررات، اقدام به ارجاع در متن و ذکر آن در فهرست منابع و مآخذ نموده‌ام.
۲. تمامی یا بخشی از این پایان نامه قبلا برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی به سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. مقالات مستخرج از این پایان نامه کاملا حاصل کار اینجانب بوده و از هرگونه جعل داده و یا تغییر اطلاعات پرهیز کرده‌ام.
۴. از ارسال همزمان و یا تکراری مقالات مستخرج از این پایان نامه (با بیش از ۳ درصد همپوشانی) به مجلات و یا همایش‌های گوناگون خودداری نموده و می‌نمایم.
۵. کلیه حقوق مادی و معنوی حاصل از این پایان نامه متعلق به دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) بوده و متعهد می‌شوم هرگونه بهره‌مندی و یا نشر دستاوردهای حاصل از این تحقیق اعم از چاپ کتاب، مقاله، ثبت اختراع و غیره (چه در زمان دانشجویی و یا بعد از فراغت از تحصیل) با کسب اجازه از استاد (استادان) راهنما باشد.
۶. در صورت اثبات تخلف و نقض موارد پنجگانه فوق (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

سعید عباسزاده مهنه

امضاء

سوگندنامه دانش آموختگان کارشناسی ارشد دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)

به نام خدا

سپاس ایزد منان را که مرا مشمول الطاف خویش نمود که با طی مراحل تحصیل موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد شوم. به شکرانه این نعمت بزرگ الهی که با امکانات این مرز و بوم، فراهم و نزد اینجانب به امانت گذاشته شده است، در پیشگاه ملت ایران به کتاب آسمانی خود، قرآن کریم، سوگند یاد می کنم که:

- در سراسر زندگی حرفه ای، در راه اعتلای کشور ایران و جامعه بشری به نحو احسن قدم برداشته و در این راه از هیچ تلاشی دریغ ننمایم.
- در تمام فعالیت های تخصصی، رضای خدا را همراه با صداقت علمی و اجتماعی در نظر داشته و از موقعیت های به دست آمده در جهت رفع مشکلات جامعه استفاده کنم و در همه ی امور، منافع کشور را بر منافع فردی مقدم بدارم.
- همواره علم و دانش خود را به روز نگاه داشته و در ایفای مسئولیت و تعهدات حرفه ای در حد توان سعی و تلاش خود را به کار گیرم.
- و اینک از خداوند علیم توفیق بندگی و پای بندی به مفاد این سوگندنامه را خواستارم و از او می خواهم که مرا در ایفای رسالت علمی و انسانی خویش موفق بدارد.

سعید عباس زاده مهینه

امضاء

عنوان پایان نامه / رساله: فلسفه احکام اجزایی از تفسیر عمده طبیبین
مرتبه اولی در فلسفه
نام و نام خانوادگی دانشجو: سعید عباس زاده
مجوز بهره برداری از پایان نامه / رساله

کلیه حقوق اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و ... از نتایج این پایان نامه برای دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین محفوظ است. بهره برداری از این پایان نامه / رساله در چهارچوب مقررات کتابخانه و با توجه به محدودیتی که توسط استاد راهنما به شرح زیر تعیین می شود، بلامانع است:

- بهره برداری از این پایان نامه / رساله برای همگان بلامانع است.
- بهره برداری از این پایان نامه / رساله با اخذ مجوز از استاد راهنما، بلامانع است.
- بهره برداری از این پایان نامه / رساله تا تاریخ ..... ممنوع است.

استاد راهنما می تواند یکی از گزینه های بالا را انتخاب کند و مسئولین کتابخانه موظف به رعایت موارد تعیین شده می باشد.

نام استاد و یا اساتید راهنما:

تاریخ:

۹۵/۱۱/۱۱

امضاء:

چکیده:

همه‌ی اوامر و احکام الهی براساس مصلحت و مفسده‌ای است که خداوند باری تعالی برای سعادت و رستگاری بشر وضع کرده است و منظور از بررسی فلسفه احکام، یعنی سعی و کوششی عقلانی برای دستیابی و شناخت مصلحت و مفسده نوعیه‌ای که زیربنا و اساس یک حکم شرعی است و رسیدن به اهدافی که برای وضع این قوانین در نظر گرفته شده است. چرا که بی‌گمان همچنان که علامه طباطبائی (ره) فرمودند مقام آیات و روایات، تنها مقام بیان حکم نیست، بلکه مقام بیان ملاک تشریح حکم هم است و در وادی علم و اجتهاد همچنان که شاه ولی الله دهلوی فرمودند؛ کسی که نسبت به فلسفه احکام بی‌توجه باشد، در حقیقت جز سر سوزنی از علم بهره‌ای ندارد. از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی احکام جزایی اسلام مجموعه قوانینی است که خداوند باری تعالی در راستای سعادت انسان، حفظ امنیت و آرامش جامعه برای تمامی ادوار زندگی بشر بر مبنای سعادت دنیوی و اخروی انسان وضع کرده است، از این رو خداوند باری تعالی حکم قصاص را برای حیات بشری وضع کرده است چرا که هر چند عفو تخفیف و رحمتی است نسبت به قاتل، لکن مصلحت عموم تنها با قصاص تأمین می‌شود، و همچنین شارع مقدس احکام حدود را در راستای محافظت از ارکان بنیادین جامعه تشریح کرده است مثلاً حدّ زنا، لواط و قذف را برای حفظ بقاء نسل بشری و ادامه حیات او و حدّ شرب خمر را برای حفظ عقل و جلوگیری از ضررهای بدنی و اخلاقی و همچنین حدّ سرقت و محاربه را در راستای حفظ اموال، امنیت و آرامش افراد جامعه تشریح کرده است. در پیشگاه عدل الهی زن و مرد تفاوتی ندارند و مساوی هستند و تنها ملاک برتری هریک از آنها، تقوی و بندگی آنها است، بنابراین تفاوت دیه مرد و زن براساس شرایط و مسئولیت آنها در جامعه است نه آنکه نشان برتری مرد نسبت به زن باشد. در خصوص مجازات تعزیرات نیز می‌توان گفت؛ شارع مقدس با توجه به طبیعت ذاتی بشر که همواره ثابت است، برخی از احکام ثابت مانند حدود را تشریح کرده است، لکن با توجه به تغییر و تحول زندگی افراد در عصرهای مختلف، و تغییر نیازهای افراد در جامعه، شارع به حاکم اسلامی اجازه داده است تا در راستای اجرای عدالت براساس نیاز و مصلحت جامعه احکامی را وضع نماید.

واژگان کلیدی؛ فلسفه، حکمت، قصاص، حدود، دیات

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۷	فصل اول: کلیات.....
۸-۱	۱-۱- چارچوب نظری و مفهومی.....
۸-۱-۱	۱-۱-۱- پیشینه تحقیق.....
۹-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱- سیر تاریخی بحث فلسفه احکام.....
۹-۱-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- سابقه بحث فلسفه و ملاک احکام نزد اهل سنت.....
۱۱-۱-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- سابقه بحث فلسفه و ملاک احکام نزد دانشوران شیعه.....
۱۲-۱-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- سیر تاریخی فلسفه احکام در آثار فقهای شیعه.....
۱۴-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- مقاصد.....
۱۵-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- سبب.....
۱۶-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- علت.....
۱۷-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- حکمت.....
۱۸-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- فلسفه حکم.....
۲۰-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- تفاوت سبب و علت.....
۲۰-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- تفاوت علت و حکمت.....
۲۱-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- جمع بندی.....
۲۲-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- طرق کشف فلسفه احکام.....
۲۳-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- جایگاه عقل در کشف فلسفه احکام.....
۲۴-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱- انواع فلسفه احکام.....
۲۶-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- فواید و کاربردهای فلسفه احکام.....
۲۶-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- فواید فلسفه احکام.....
۲۷-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- کاربرد فلسفه احکام در فقه.....
۲۹-۱-۱-۱	۱-۱-۱-۱-۱-۱- اهمیت بحث فلسفه احکام.....

- ۱-۷- جمع بندی..... ۳۰
- فصل دوم: فلسفه احکام از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی..... ۳۳
- ۱-۲- فلسفه احکام از منظر علامه طباطبائی..... ۳۴
- ۱-۱-۲- مشتمل بودن احکام بر مصلحت..... ۳۵
- ۲-۱-۲- اهمیت توجه به باطن احکام..... ۳۷
- ۳-۱-۲- راه دست یابی به باطن دین..... ۳۹
- ۴-۱-۲- فلسفه احکام از منظر سایر فقهای امامیه..... ۳۹
- ۲-۲- فلسفه احکام از منظر شاه ولی الله دهلوی..... ۴۲
- ۱-۲-۲- جایگاه و اهمیت فلسفه احکام..... ۴۳
- ۲-۲-۲- پاسخ مانعین فلسفه احکام..... ۴۴
- ۳-۲-۲- فواید فلسفه احکام..... ۴۵
- ۴-۲-۲- فلسفه احکام از منظر سایر فقهای اهل سنت..... ۴۶
- فصل سوم: فلسفه احکام جزایی (حدود، قصاص، دیات، تعزیرات)..... ۴۹
- ۱-۳- فلسفه تشریح احکام جزایی..... ۵۰
- ۱-۱-۳- فلسفه تشریح احکام جزایی از منظر علامه طباطبائی..... ۵۴
- ۲-۱-۳- فلسفه تشریح احکام جزایی از منظر شاه ولی الله..... ۵۷
- ۲-۳- فلسفه قصاص..... ۵۷
- ۱-۲-۳- مفهوم قصاص..... ۵۸
- ۲-۲-۳- سیر تاریخی حکم قصاص..... ۵۸
- ۳-۲-۳- تشریح حکم قصاص در کلام وحی الهی..... ۶۱
- ۴-۲-۳- شرایط قصاص..... ۶۲
- ۱-۴-۲-۳- بلوغ قاتل..... ۶۲
- ۲-۴-۲-۳- تساوی در دین و فلسفه آن..... ۶۳
- ۳-۴-۲-۳- تساوی در جنسیت و فلسفه آن..... ۶۵
- ۱-۳-۴-۲-۳- اختلاف جنسیت در پرتو زمان و مکان..... ۶۹

- ۷۱-۴-۲-۳- انتقای رابطه پدری و فرزندی و فلسفه آن.....
- ۷۳-۵-۴-۲-۳- عاقل بودن قاتل.....
- ۷۳-۶-۴-۲-۳- مهذور الدم نبودن مقتول.....
- ۷۵-۱-۶-۴-۲-۳- صور اذن به قتل مسلمان.....
- ۷۶-۵-۲-۳- ادله اثبات قصاص.....
- ۷۶-۱-۵-۲-۳- اقرار.....
- ۷۷-۲-۵-۲-۳- شهادت.....
- ۷۸-۳-۵-۲-۳- قسامه.....
- ۸۰-۴-۵-۲-۳- علم قاضی.....
- ۸۲-۶-۲-۳- فلسفه حکم قصاص از منظر علامه طباطبائی.....
- ۸۲-۱-۶-۲-۳- فلسفه حکم قصاص.....
- ۸۳-۲-۶-۲-۳- پاسخ به شبهات حکم قصاص.....
- ۸۹-۷-۲-۳- فلسفه حکم قصاص از منظر شاه ولی الله دهلوی.....
- ۹۰-۳-۳- فلسفه احکام حدود.....
- ۹۱-۱-۳-۳- مفهوم حد.....
- ۹۲-۲-۳-۳- اهمیت اجرای حدود در جامعه.....
- ۹۴-۳-۳-۳- فلسفه اجرای علنی حدود.....
- ۹۷-۴-۳-۳- تأثیر زمان و مکان در اجرای حدود.....
- ۱۰۰-۵-۳-۳- فلسفه حد زنا.....
- ۱۰۰-۱-۵-۳-۳- شرایط اثبات و تحقق حد زنا.....
- ۱۰۱-۲-۵-۳-۳- مجازات مرتکبین عمل زنا و لواحق آن.....
- ۱۰۳-۳-۵-۳-۳- فلسفه حد زنا از منظر علامه طباطبائی.....
- ۱۰۸-۴-۵-۳-۳- فلسفه حد زنا از منظر شاه ولی الله دهلوی.....
- ۱۱۰-۶-۳-۳- فلسفه حد قذف.....
- ۱۱۱-۱-۶-۳-۳- مفهوم قذف.....

- ۱۱۱ ..... ۳-۶-۲- تفاوت قذف، افتراء و توهین.
- ۱۱۲ ..... ۳-۶-۳- شرایط ثبوت حد قذف.
- ۱۱۲ ..... ۳-۶-۴- فلسفه حد قذف از منظر علامه طباطبائی.
- ۱۱۳ ..... ۳-۶-۵- فلسفه حد قذف از منظر شاه ولی الله دهلوی.
- ۱۱۵ ..... ۳-۷-۷- فلسفه حد شرب خمر.
- ۱۱۵ ..... ۳-۷-۱- فلسفه حد شرب خمر از منظر علامه طباطبائی.
- ۱۱۸ ..... ۳-۷-۲- فلسفه حد شرب خمر از منظر شاه ولی الله دهلوی.
- ۱۱۹ ..... ۳-۸-۸- فلسفه حد سرقت.
- ۱۱۹ ..... ۳-۸-۱- مفهوم سرقت.
- ۱۲۰ ..... ۳-۸-۲- شرایط اجرای حد سرقت.
- ۱۲۰ ..... ۳-۸-۱- شروط سارق.
- ۱۲۱ ..... ۳-۸-۲- شروط مال مسروقه.
- ۱۲۲ ..... ۳-۸-۳- فلسفه حد سرقت از منظر علامه طباطبائی.
- ۱۲۳ ..... ۳-۸-۴- فلسفه حد سرقت از منظر شاه ولی الله.
- ۱۲۴ ..... ۳-۹-۹- فلسفه حد محاربه.
- ۱۲۴ ..... ۳-۹-۱- مفهوم محاربه.
- ۱۲۵ ..... ۳-۹-۲- فلسفه حد محاربه از منظر علامه طباطبائی.
- ۱۲۶ ..... ۳-۹-۳- فلسفه حد محاربه از منظر شاه ولی الله.
- ۱۲۷ ..... ۳-۴-۴- فلسفه دیات.
- ۱۲۸ ..... ۳-۴-۱- فلسفه تفاوت دیه زن و مرد.
- ۱۲۹ ..... ۳-۴-۱-۱- مفهوم دیه.
- ۱۲۹ ..... ۳-۴-۱-۲- ادله عدم تساوی دیه مرد و زن.
- ۱۳۰ ..... ۳-۴-۱-۳- فلسفه نصف بودن دیه زن.
- ۱۳۵ ..... ۳-۴-۲- فلسفه ضمان عاقله.
- ۱۳۵ ..... ۳-۴-۱-۲- مفهوم شناسی عاقله.

- ۳-۲-۲- فلسفه ضمان عاقله از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی..... ۱۳۶
- ۳-۵- فلسفه تعزیرات..... ۱۳۷
- ۳-۵-۱- مفهوم شناسی تعزیر..... ۱۳۸
- ۳-۵-۲- فلسفه تعزیرات از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی..... ۱۳۸
- نتیجه گیری..... ۱۴۱
- منابع و مأخذ..... ۱۴۳

مقدمه

تعریف مسأله

احکام شرعی برخاسته از یک سلسله مصالح و مفسدات واقعی است. و هر امر شرعی که به فعلی تعلق گرفته به علت مصلحتی است که در آن فعل است و تعلق هر نهی شرعی نیز به جهت مفسده‌ای است که در آن فعل نهفته است. بنابراین بحث از فلسفه احکام، یعنی کوششی برای دستیابی و شناخت به مصلحت‌ها و مفسده‌های نوعی‌ای است، که زیر بنا و اساس یک حکم شرعی اند، و رسیدن به اهدافی است که برای وضع این احکام در نظر گرفته شده است.

همان طور که جهان هستی از افعال تکوینی خداوند است و دارای هدف‌هایی است، شریعت اسلامی نیز از افعال تشریحی خداوند است که بر اساس اهداف و انگیزه‌هایی جعل شده است. لذا بحث و بررسی ملاک‌های احکام و تلاش و کنکاش برای دست‌یابی به اهداف و مقاصد شریعت، عملی ضروری است، که هر دین‌داری باید به آن اهتمام ورزد. علم تفصیلی نسبت به فلسفه احکام فایده‌هایی دارد که در علم اجمالی حاصل نمی‌شود؛ چرا که وقتی انسان از مصلحت تکلیف واجب یا از مفسده‌ی تکلیف حرام آگاه شود، از آن جهت که به اهمیت و ارزش آنها پی برده است، به یقین انگیزه قوی‌تری برای انجام تکلیف و ترک محرمات پیدا می‌کند.

بدون شک بررسی ملاک‌های احکام و جستجو برای دست‌یابی به نظریه‌های اساسی شریعت، یکی از جذاب‌ترین پژوهش‌ها، در زمینه‌ی فلسفه احکام می‌باشد، که فقها کمتر به آن اهتمام ورزیده‌اند. و با وجود جذابیت بحث، پیچیدگی و حساسیت آن سبب گردیده تا فقهای شیعی و سنی، کمتر بدان بپردازند. از این‌رو تنها از اهمیت آن یاد کرده، و فواید آن را بر شمرده‌اند. و به علت جو حاکم اخباری‌گری و نشناختن حدود تأثیر عقل در استنباط احکام و فهم علل آن، از نزدیک شدن به آن دوری کرده‌اند.

یکی از اندیشمندان شیعی معاصر که اهتمام ویژه‌ای به فلسفه احکام داشته است، سید محمد حسین طباطبائی (ره) می‌باشد. ایشان در کتاب «المیزان» ضمن تفسیر آیات قرآن، براساس روش «قرآن به قرآن» در بسیاری از موارد فلسفه احکام شرعی را بیان نموده‌اند. مثلاً ایشان در بررسی ملاک حکم نکاح می‌فرماید: «ما هیچ تردیدی نداریم در این که تمامی احکام تشریح شده از ناحیه شارع تابع مصالح و ملاکهای حقیقی است، نه ملاک‌های اعتباری و موهوم، و حکم نکاح که یکی از آن احکام شرعی است، در تشریح‌اش مصلحت‌های

واقعی و ملاکهای حقیقی معیار بوده، و آن مصالح عبارت است از بقای نسل از راه توالد و تناسل.» (ر.ک: طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۴، ۲۷۰) و همچنین یکی از اندیشمندان سنی که فلسفه احکام را بیان کرده است، شاه ولی- الله ابن عبد الرحیم دهلوی، در کتاب حجة الله البالغة است. ایشان در کتاب حجة الله البالغة که به عنوان یکی از مهم ترین منابع در زمینه فلسفه احکام است، به روشنی فلسفه احکام اسلامی را با توجه به آیات و روایات نقل شده از پیامبر(ص) و اصحاب ایشان، بیان کرده است.

لذا با توجه به اهمیت موضوع فلسفه احکام، به نظر می‌رسد درک و شناخت آن فلسفه‌ها نیاز امروز جامعه‌ی اسلامی است، تا دین‌داری جامعه بر اساس بصیرت و فهم و تعهد آمیخته با تفقه باشد. بر همین اساس در صدد هستیم فلسفه احکام جزایی، از دیدگاه علامه طباطبائی(ره) و شاه ولی الله دهلوی را که در کتب «المیزان» و «حجة الله البالغة» با دقت بیان گردیده، بررسی کرده و ضمن تبیین ملاک‌های احکام شرعی، به تحلیل و بررسی آراء و نظریه‌های علامه و شاه ولی الله دهلوی بپردازیم. و در بعضی موارد دیدگاه‌های برخی از فقهاء را نیز به تناسب موضوع مطرح کنیم. امید است که با بررسی ملاک‌های احکام از دیدگاه این دو اندیشمند بزرگ اسلام، باب‌های جدیدی از روح و حقیقت فقه اسلامی به روی پویندگان علم و دانش باز شود.

طرح سؤال‌های اصلی تحقیق :

- ۱- فلسفه احکام از دیدگاه علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی چیست؟
- ۲- فلسفه احکام جزایی از دیدگاه علامه و شاه ولی الله دهلوی چیست؟

سوالهای فرعی:

- ۱- فلسفه حکم قصاص از دیدگاه علامه و شاه ولی الله دهلوی چیست؟
- ۲- فلسفه احکام حدود از دیدگاه علامه و شاه ولی الله دهلوی چیست؟

فرضیه های اصلی:

۱- از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی خداوند سبحان احکامی را که تشریح کرده است، به منظور تأمین مصالح بشر بوده است، از این رو احکام شریعت اسلامی دارای مصالح و ملاک‌هایی است، که باید این مصالح و ملاک‌ها را تبیین کرد. بنابراین فلسفه احکام، حکمت‌های نازل شده و نعمت‌های ربوبی است که هر کس از آن روی برگرداند و در صدد فهم آن حقائق نباشد در حقیقت آیات الهی را به استهزاء گرفته و جز سر سوزنی از علم بهره‌ای ندارد. (ر.ک: طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۲، ص ۲۳۷/ دهلوی، ۱۴۱۲۶، ج ۱، ص ۵۰)

۲- برخلاف بسیاری از افراد و گرایش‌های فکری، که احکام جزایی اسلام را خشونت بار و ضد حقوق بشری می‌دانند، از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی فلسفه تشریح احکام جزایی اسلام مشتمل بر مصالحی است، که این مصالح حافظ امنیت و بقای جامعه بشریت و انسانیت است. بنابراین احکام جزایی اسلام نه تنها ضد اخلاق و انسانیت نیست بلکه در بردارنده مصالح جامعه و افراد آن است. (ر.ک: طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۶، ص ۳۵۹/ دهلوی، ۱۴۱۲۶، ج ۲، ص ۲۳۵)

فرضیه های فرعی

۱- همچنان که خداوند باری تعالی در آیه ۱۷۹ سوره بقره^۱ اجرای حکم قصاص را لازمه‌ی تحقق حیات بشری دانسته است، علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی نیز معتقدند قصاص مایه امنیت و حفاظت مردم از تجاوز به یکدیگر است، از این رو مصلحت عموم تنها با قصاص تأمین می‌شود، چون قصاص است که حیات را ضمانت می‌کند نه عفو کردن و دیه گرفتن و نه هیچ چیز دیگر، و این حکم هر انسان دارای عقل است. (ر.ک: طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۴۳۳/ دهلوی، ۱۴۱۲۶، ج ۲، ص ۲۳۴)

۲- از منظر علامه طباطبائی و شاه ولی الله دهلوی حکمت و فلسفه اجرای حدود در جامعه، دفاع از مصالح بنیادین جامعه و پیشگیری از جرم است. چرا که جرائم مستوجب حد، تجاوز و تعدی به ارکان بنیادین جامعه به حساب می‌آیند و هر کدام با هتک مصالح اساسی به پیکره جامعه لطمه وارد می‌سازند و از این رو است که

^۱ - وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

اجرای حدّ بر مرتکبین این جرائم مورد اهتمام شارع مقدس قرار گرفته است. (ر.ک: طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۵، ص ۹۰/ دهلوی، ۱۴۱۲۶، ج ۲، ص ۲۴۵)

زندگی نامه علامه طباطبائی

سید محمدحسین طباطبائی در سال ۱۲۸۱ شمسی، در تبریز در خاندان علم و تقوی دیده به جهان گشود. وی در ۵ سالگی مادرش را از دست داد. بغض غم بی‌مادری او را رها نکرده بود که گرد یتیمی بر وجودش سنگینی کرد و از دیدن روی پدر نیز محروم شد. مدت زیادی از تحصیل محمدحسین نمی‌گذشت که علاوه بر قرآن مجید، کتاب‌های گلستان، بوستان، اخلاق مصور، تاریخ معجم، ارشاد الحساب، نصاب الصبیان و دیگر کتاب‌های متداول در مدارس آن روز را فراگرفت. علامه طباطبائی صرف و نحو و معانی و بیان را نزد مرحوم شیخ محمد علی سرابی آموخت و پس از آن سطوح عالی در فقه، اصول، فلسفه و کلام را در زادگاه خود تحصیل کرد. وی از سال ۱۲۹۷ تا ۱۳۰۴ علوم بسیاری آموخت. در این مدت، تمامی درس‌های مربوط به سطح را فراگرفت و با شور و شوق بسیاری کتاب‌های مربوط به ادبیات، فقه، اصول، کلام و معارف اسلامی را آموخت. علامه مدت ۱۱ سال در کنار مرقد امیرالمومنین (ع) کسب علم کرد. فقه، اصول، فلسفه، ریاضیات، رجال را از محضر اساتیدی والا مقام فراگرفت. بزرگانی چون: آیت الله نائینی، سید ابوالحسن اصفهانی، سید حسین بادکوبه‌ای، سید ابوالقاسم خوانساری، حاج میرزا علی ایروانی و میرزا علی اصغر ملکی. وی در سال ۱۳۱۴ مجبور به بازگشت به زادگاه خویش شد. دوران تلخکامی و غربت از مهد علم و دانش و کار تدریس و تحقیق از آن زمان شروع شد و اولین غنچه‌های «المیزان» با نمودی در «بحارالانوار» بر شاخسار علامه رویید.

علامه طباطبائی دو اثر شاخص دارد، که بیشتر از سایر آثار مورد توجه قرار گرفته است: نخست تفسیر المیزان است، که در ۲۰ جلد و طی ۲۰ سال به زبان عربی تالیف شده است. در این تفسیر از روش تفسیر قرآن به قرآن استفاده شده است و علاوه بر تفسیر آیات و بحث‌های لغوی در بخش‌هایی جداگانه با توجه به موضوع آیات مباحث روایی، تاریخی، کلامی، فلسفی و اجتماعی نیز دارد. اثر مهم دیگر اصول فلسفه و روش رئالیسم است. این کتاب شامل ۱۴ مقاله فلسفی است، که طی دهه‌های ۲۰ و ۳۰ شمسی تالیف شده و توسط شهید مرتضی مطهری و با رویکرد فلسفه تطبیقی شرح داده شده است. سرانجام روح پاک و الهی آن حکیم عارف و مفسر وارسته در ۱۸ محرم ۱۴۰۲ قمری (۲۴ آبان ۱۳۶۰ شمسی) به دیار قدسی و ملکوت رهسپار شد.